

УДК 369.542

Смутчак З.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, економіки та права,
Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ДОМІНАНТА НАПРУЖЕНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

PENSIONS AS A DOMINANT OF TENCION OF SOCIAL RELATIONS

У статті розглянуто пенсійне забезпечення як складова частина соціального захисту населення. Визначено провідні причини соціальної напруженості в країні. Зазначено соціально-економічні домінанти напруженості відносин між роботодавцями та найманими працівниками в Україні. Порівняно пенсійне забезпечення в Україні та країнах із більш розвинутою ринковою економікою. Проаналізовано показники фінансового забезпечення населення України. Виявлено дуже велику розбіжність у розмірах мінімальної та максимальної пенсій, а саме у 10 разів. Запропоновано впровадження корпоративних пенсійних систем за американським зразком, коли роботодавець платить за своїх співробітників внески в Накопичувальний пенсійний фонд.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсіонери, соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальні відносини, соціальна напруженість.

В статье рассмотрено пенсионное обеспечение как составляющая социальной защиты населения. Определены основные причины социальной напряженности в стране. Указаны социально-экономические доминанты напряженности отношений между работодателями и наемными работниками в Украине. Проведено сравнение пенсионного обеспечения в Украине и странах с более развитой рыночной экономикой. Проанализированы показатели финансового обеспечения Украины. Обнаружен большой разрыв в размерах минимальной и максимальной пенсий, а именно в 10 раз. Предложено внедрение корпоративных пенсионных систем по американскому образцу, когда работодатель платит за своих сотрудников взносы в Накопительный пенсионный фонд.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсионеры, социальное обеспечение, социальная защита, социальные отношения, социальная напряженность.

The article deals with pensions, as part of social protection. The leading causes of social tension in the country are determined. The dominants of social and economic tension in relations between employers and employees in Ukraine are indicated. The pensions in Ukraine and in countries with more developed market economies are compared. The indexes of the financial providing of population of Ukraine are analysed. Very large divergence is educed in the size of minimum and maximal pensions, namely in 10 times. Introduction of the corporate pension systems like American standard, when an employer pays for the employees payments in Story pension fund is offered.

Keywords: pension system, pensioners, social procuring, social protection, social relations, social tension.

Постановка проблеми. Домінуючою складовою частиною соціального забезпечення населення є пенсійне забезпечення, що виступає як базова і важлива гарантія стабільного розвитку суспільства, оскільки охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення. Саме пенсійне забезпечення розглядається як особливий складовий елемент соціальної функції держави і разом з тим як сукупність методів задоволення матеріальних потреб тих верств населення, які, відповідно до чинного законодавства, мають право на отримання пенсії. Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян. Для непрацездатних пенсіонерів пенсія фактично стає основним джерелом їхнього існування. Відповідно до ст. 46 Конституції України, пенсія має забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. На жаль, сьогоднішні реалії такі, що ця вимога Конституції України не дотримується державою [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання багатопланової проблеми соціального забезпечення та соціального захисту завжди були предметом досліджень української наукової економічної школи. Зна-

чний внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили Д. Богиня, І. Бондар, Н. Борецька, В. Геєць, В. Гордієнко, Е. Лібанова, Б. Надточій, В. Новіков, Ю. Набатова, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, А. Чернова, Л. Яковенко та ін. [1; 6; 7].

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні системи пенсійного забезпечення як домінанти напруженості соціальних відносин у контексті загальної соціальної напруженості суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Напруженість соціальних відносин в Україні є багатогранною та багатовимірною, вона тісно пов'язана із загальною соціальною напруженістю в нашій країні. Довготривала економічна й соціальна криза, що сталася після розпаду Радянського Союзу, зміна звичних форм життя, масове безробіття, шалена інфляція, затримки та невилплати заробітної плати та пенсій спричинили очікування більшістю дослідників масових акцій протесту. Моніторинги Інституту соціології НАН України засвідчили зростання соціальної напруги та активізацію протестної поведінки найма-

них працівників і населення загалом у 1997–1998 рр., 2003–2004 рр., 2006–2007 рр. Ученими було з'ясовано, що соціальний протест у країні зумовлюється не тільки й не стільки економічними причинами, скільки сприйняттям людьми розбіжностей між умовами життя, на які вони претендують, та можливостями їхнього досягнення [2, с. 65]. Останнє, на нашу думку, пов'язане саме з обмеженими можливостями наших співвітчизників щодо реалізації своїх прагнень у соціально-трудовій сфері та задоволення актуальних соціальних потреб.

Слід ураховувати, що витоки соціальної напруги в сучасних умовах зосереджені переважно в трьох «болючих зонах»:

1) сфері соціально-трудових відносин (головною проблемою є накопичення потенціалу конфліктності СТВ, що загрожує зниженням ефективності праці, трудової та інноваційної активності зайнятих в економіці);

2) високому ступені диференціації рівня життя різних верств населення (головною проблемою є не бідність сама по собі, а неможливість для переважної більшості населення, зайнятого навіть високопродуктивною працею, досягти стандартів добробуту забезпечених верств населення, вже піднятого на таку велику висоту, що його відрив від середнього рівня став загрозувати безпеці суспільства);

3) підвищенні рівня небезпеки в умовах нестачі реальної демократії, реального правового захисту, що також загрожує соціальним вибухом.

Зауважимо, що головні причини соціальної напруженості пов'язані зі станом, в якому перебуває соціально-трудова сфера. Відмінною рисою національного характеру українця є безмежне терпіння, тому далеко не завжди наявність та зростання соціальної напруженості в стосунках роботодавців і найманих працівників переходять у площину відкритих конфліктів або страйків. Проте накопичення конфліктного потенціалу в соціальних відносинах не дає змоги досягати як соціальної злагоди та гармонізації, так й умов ефективного використання трудового потенціалу, забезпечення високої мотивації до праці.

Соціально-економічними домінантами напруженості відносин між роботодавцями й найманими працівниками в Україні постає низка гострих питань: соціально несправедлива заробітна плата; диференціація в доходах; відсутність тісного зв'язку між рівнем освіти й розміром оплати праці, між трудовими зусиллями й отримуваним доходом; заборгованість із виплат заробітної плати; мізерні пенсії; незадовільні умови праці (шкідливі, несприятливі, небезпечні); вимушена неповна зайнятість, вивільнення працівників; безробіття; слабкий соціальний захист; відчуження працівників від процесу управління; порушення та ігнорування умов колективних трудових угод (договорів) із боку роботодавців, недостатня увага до актуальних потреб найманих працівників; тотальне зростання недовіри до роботодавців, керівників підприємств, лідерів профспілок та ін.

Головною домінантою напруженості соціальних відносин в Україні залишається вкрай низька офіційна оплата праці (більше 40% заробітної плати виплачується в «конвертах») і, як наслідок, низький рівень пенсійного забезпечення та усвідомлення соціальної несправедливості в її виплатах. Досить низький рівень отримуваного доходу від праці пересічного українського працівника, який є мізерним порівняно з дохо-

дом працівників країн із розвинутою ринковою економікою, стає причиною обмеженої реалізації життєво необхідних соціальних потреб (здорового та збалансованого харчування, доступу до якісних послуг закладів охорони здоров'я, здобуття якісної освіти, купівлі пристойного житла, забезпечення професійного саморозвитку, здорового відпочинку та ін.).

Провідні причини такої ситуації криються в традиційно низькій ціні трудових послуг. Низький дохід від праці перешкоджає якісному людському розвитку в країні, негативно впливаючи на тривалість життя, доступність освіти, рівень добробуту населення, накопичує конфліктність у взаємовідносинах провідних соціальних сил суспільства – роботодавців і найманих працівників. Окрім того, низька оплата праці не мотивує до продуктивної праці, перешкоджає творчій та інноваційній активності, мотивації саморозвитку.

Порівнюючи пенсійне забезпечення в Україні та країнах із більш розвинутою ринковою економікою, легко помітити, що працівники, маючи однаковий освітньо-професійний рівень, уміння та навички, за однакову роботу на підприємствах отримують значно нижчу заробітну плату й відповідно, мають неординарні можливості для забезпечення якості життя, купівлі товарів, доступу до якісних послуг охорони здоров'я, закладів освіти тощо. Існує суттєва різниця в розмірах заробітної плати працівників підприємств України, інших країн СНД та Європейського Союзу. Україна займає майже передостаннє місце за цим показником.

Так, якщо проаналізувати пенсійне забезпечення, то в 2013 р. розмір мінімальної пенсії в нашій країні становив 894 грн. (86 євро). У країнах ЄС пенсійна система відрізняється від української, тим не менш поняття мінімальної також існує. Наприклад, у Німеччині, якщо людина не напрацює навіть одного дня трудового стажу, їй все одно гарантована пенсія мінімум 350 євро. При цьому, пенсія, як правило, становить 70% від заробітної плати. Французи вносять в пенсійний фонд 16,35% від заробітку, при цьому робітники та роботодавці роблять ці внески навпіл. Розмір пенсії встановлюється в 50% від середньої зарплати за останні 11 років трудової діяльності. Мінімальна пенсія становить 6 тис. євро на рік, тобто 500 євро щомісячно. Середня тривалість життя французів – від 80,6 до 80,98 років, відповідно, середньостатистичний французький пенсіонер, вийшовши на пенсію, зможе насолоджуватися пенсійним відпочинком 18 років.

У Великобританії працюючий громадянин платить у пенсійний фонд 10% із заробітку, роботодавець додає від 3% до 10,2%. У підсумку пенсія британця досягає 50% зарплати, при цьому держава гарантує лише мінімальну пенсію.

У країнах Європейського Союзу єдиної статистики за середніми пенсіями не ведеться. Тим не менш можна порівняти цифри в деяких країнах. За інформацією Литовського департаменту статистики, на 2013 р. ситуація склалася так: у Литві середня пенсія становила 236 євро, у Латвії – 271, в Естонії – 316. Порівняно з 2011 р. пенсії більш за все зросли в естонців – на 3,2%, у латишів – на 2,6%. У Литві за відповідний період державна пенсія зросла на 0,2% [4].

Ситуація в Україні складається дещо інакше (рис. 1). Як свідчить діаграма, пенсія, як і заробітна

плата, поступово зростають. Але, на жаль, мінімальна пенсія значно нижча, ніж загальний показник прожиткового мінімуму, та мінімальна заробітна плата. Так, у 2011 р. мінімальна пенсія становила всього 79,7% від мінімальної заробітної плати, а в 2015 р. цей показник ще й знизився – до 77,91%. Існує дуже велика розбіжність і в розмірах мінімальної та максимальної пенсій, а саме у 10 разів.

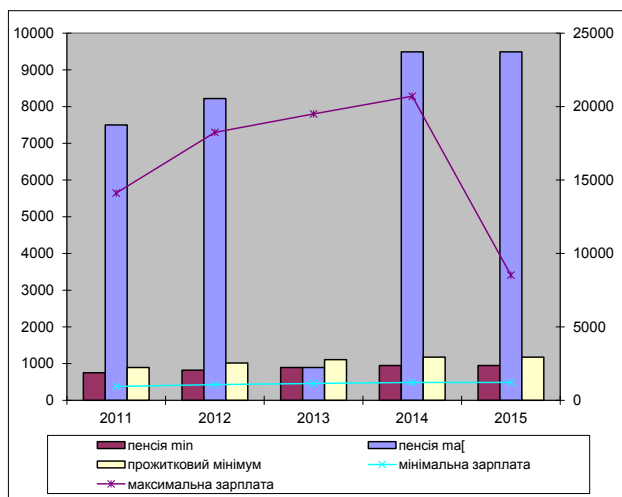

Рис. 1. Показники фінансового забезпечення населення

До 2015 р. спостерігалася позитивна динаміка зросту максимальної заробітної плати. Так, у 2011 р. вона перевищила мінімальну заробітну плату в 15 разів, а вже в 2012 р. цей показник збільшився до 17 разів, таким він залишився до 2014 р. Ця динаміка сприятлива для наповнюваності Пенсійного фонду України. Але в 2015 р. показник скоротився до 7, тобто внески до Пенсійного фонду значно зменшаться, а це дуже похитне і так украї нестійку пенсійну систему України [1].

У більшості країн Заходу пенсійне забезпечення більшою частиною здійснюється недержавними пенсійними фондами та компаніями зі страхування життя. Незважаючи на те що сума накопичених активів у недержавних пенсійних фондах у розвинутих країнах Заходу значна, для збереження теперішніх розмірів державних пенсій ЄС необхідно в найближчі 35 років виділити на це додатково 456 млрд. євро. Вже сьогодні рівень пенсійного навантаження становить 10,4% до ВВП п'ятнадцяти країн ЄС. У 2040 р. він збільшиться до 13,6%. У зв'язку із цим Європейська Комісія рекомендує країнам, які входять до ЄС, почати терміново реформувати пенсійні системи, щоб звести до міні-

муму негативні наслідки старіння та скорочення населення [5].

Варто зауважити, що низька купівельна спроможність отримуваних доходів слугує чинником додаткового негативного впливу на стан соціальних відносин. Так, згідно зі статистичними даними сайту <http://ukrstat.gov.ua>, представлених результатами обстежень, що проводилися органами державної статистики України за підтримки Міжнародної організації праці та ПРООН протягом тривалого періоду (2000–2008 рр.), достатність доходів для придбання продуктів харчування констатує лише третина респондентів, для двох третин доходи для цього є недостатніми; для оплати житла достатність доходів констатують у середньому 30% респондентів, недостатність – 70%; для медичного обслуговування достатність доходу констатує 16% респондентів, недостатність – 84%; для придбання одягу – 10% та 89% відповідно; для відпочинку – 5% та 90% відповідно.

Усі ці явища є безпосереднім наслідком деформацій у сфері оплати праці та доходів в Україні, що, безперечно, зумовлює зростання напруги як у соціальних відносинах, так і загалом у суспільстві.

Крім того, люди обурені несправедливим механізмом перерахунку пенсій, зароблених важкою працею, який у багатьох випадках призводить навіть до її зменшення. Багато людей не можуть підтвердити свій страховий стаж для призначення пенсії. Держава фактично зняла із себе відповідальність за належний контроль, за атестацію робочих місць, за збереження документів про стаж та заробіток у разі ліквідації підприємств. Навіть відповідальність за невиконання роботодавцями зобов'язань із сплати пенсійних страхових внесків також перекидана на людей.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, пенсійне забезпечення поряд із добробутом, рівнем доходів населення, оплатою праці, станом здоров'я, зайнятістю, демографічною ситуацією, соціально-класовою диференціацією є основною складовою частиною соціальної сфери, через яку виявляється рівень забезпечення соціального захисту населення країни.

Оптимальним варіантом для нашої держави стануть корпоративні пенсійні системи за американським зразком, коли роботодавець платить за своїх співробітників внески в Накопичувальний пенсійний фонд.

Світовий досвід свідчить, що кардинальні реформи можна проводити лише тоді, коли їх сприймає суспільство. На жаль, наше суспільство, значною мірою через масову бідність і тривалі розчарування, в ефективність реформ не надто вірить. Для цього повинна бути дуже потужна робота профспілок, оскільки держава впливу на переговорний процес практично не має.

Список використаних джерел:

1. Набатова Ю.О. Аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення України в 2010–2015 рр. / Ю.О. Набатова // Ефективна економіка. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4054>.
2. Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні / О.М. Балакірева, В.А. Головенько, Р.Я. Левін [та ін.] ; за ред. О.М. Балакіревої ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 320 с.
3. Кириченко І. Українское подобие капитализма: жизнь в эконом-варианте / И. Кириченко // Зеркало недели. – 2010. – № 27(807). – С. 13.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://context.crimea.ua/digest/ykraina_i_evropa_sravnivaem_zarplati_i_pensii.html.

6. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : [монографія] / Е.М. Лібанова ; Держ. вищ. навч. заклад Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; НАН України. Ін-т демографії та соц. досліджень. – К., 2008. – 330 с.
7. Надточій Б. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект / Б. Надточій, В. Яценко. – К. : Україна, 2000. – С. 102–132.
8. Тижневик Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.courier-pfu.com.ua.
9. Профспілка працівників освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pon.org.ua/>.
10. Офіційний сайт Всеукраїнської організації пенсіонерів «Пенсійна реформа: як справляються інші країни і що робити в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uarp.org.ua/news/1424784278#.VT-OW_D9yz8.